

Prečo by som mal byť Európanom?

Erich Mistrík

1. časť: Prečo by som nemal byť Európanom?

„Umenie v skutočnosti neexistuje. Existujú iba umelci“¹ – touto vetou začal svoju knižku Príbeh umenia E. H. Gombrich a o pár riadkov pokračoval: „Nazývať takúto činnosť umením môžeme len vtedy, keď si uvedomíme, že toto slovo znamená v rôznych dobách a miestach veľmi rôzne veci, a tiež vtedy, keď je nám jasné, že Umenie s veľkým U neexistuje. Umenie s veľkým U sa stalo akýmsi strašiakom a fetišom.“²

Ak by sme slovo „umenie“ nahradili slovom „Európa“ alebo „európska kultúra“, vety by mohli zostať nezmenené. (S drobným rozdielom, že Európa sa píše vždy s veľkým E, ale je jasné, že Gombrich mal na mysli metaforický význam verzácky U.) Slovo Európa znamenalo v rôznych dobách a rôznych regiónoch celkom odlišné veci: Pre antických Rimanov to bolo územie okolo Stredozemného mora. Na sever od ich známeho sveta (od Limes Romanus) „boli levy“. Pre ich nasledovníkov zo Západorímskej ríše bola Európa územím, ku ktorému nemohli rátať Východorímsku ríšu, ich konkurentov. Európu, ako si ju predstavovali írski misiónári kristianizujúci rozsiahle územia, bola svetom lesov, divej zveri a barbarov. Pre stredovekých mystikov bola Európa svetom, kde ľudia vyznávajú kresťanského Boha a rozhodne ním nebol islamský svet. Pre ľudí barokového Rakúska bola Európa svetom, do ktorého nepatril Balkán ovládaný islamskou Osmanskou ríšou. Pre Napoleona Bonaparta bola Európa krtincom, kde nie je možné zakladať veľké ríše. Pre občanov socialistických štátov východnej Európy druhej polovice 20. storočia bola Európa na západ od ich hraníc.

Preto mohol v roku 1996 konštatovať historik N. Davies, že „západná civilizácia (= vyčlenenie Európy, pozn. E.M.) je bytostne amalgámom intelektuálnych konštruktov, ktorých zmyslom bolo presadiť záujmy svojich pôvodcov. Je produktom zložitých ideologických cvičení, nespočetných blúdení identity, rafinovaných

¹ Gombrich, 2006, s. 15.

² Tamže.

pokusov o kultúrnu propagandu. Jej obhajcovia ju môžu vymedziť takmer akýmkoľvek spôsobom, ktorý považujú za vhodný.³

V celej európskej histórii bola vlastne len jediná „skutočná“ Európa: krásna dcéra sidónskeho kráľa Adenóra, ktorú uniesol Zeus⁴. Túto mytologickú Európu však môžeme odbaviť tým, že nebola reálna, ale vznikla len vo fantázii antických Grékov – a už nemáme žiadnu skutočnú Európu.

Gustav Moreau (1826-1898) – Európa a býk

Druhou, „skutočnou“ Európou je kontinent, ktorý je však len výbežkom a prirodzeným ukončením Ázie na západe. Je taká malá a nevýrazná, že si ju na menšej mape takmer nevšimneme.

³ Davies, 2000, s. 46

⁴ Európa (Európe) bola dcérou fenického kráľa Agénora. Pre jej mimoriadnu krásu sa do nej zamiloval Zeus. Premeníl sa na krásneho býka a získal si dôveru Európy. Hral sa s ňou, až si na neho dôverčivo sadla, Zeus-býk šiel s ňou na breh mora a odplával na Krétu, kde sa opäť premenil na Dia. Mal s ňou troch synov a neskôr ju dal za ženu krétskemu kráľovi Asteriovi. Podľa: Ovidius, 1979 a podľa *Európa*, 2008, ako aj podľa *Europa, the Phenician Princes*, 2008.

Východná pologuľa

Túto Európu môžeme odbaviť tým, že je len polostrovom Ázie. A stratili sme aj druhú skutočnú Európu.

Napriek tomu ju geografi vyčlenili ako samostatný kontinent. Ak ju však chceme presnejšie vymedziť, narazíme na veľké problémy:

- Geografické hranice sa na prvý pohľad zdajú jasné: Kam však patrí ostrov Grónsko, ktorý leží pri americkom kontinente avšak je súčasťou európskeho Dánska? Kde sa na Kaukaze končí Európa, keď americké a európske zdroje uvádzajú rôznu hranicu?⁵
- Politické hranice sú ešte mene jasné: Je Cyprus v Európe, keď jeho väčšia južná časť je súčasťou Európskej únie a severná časť nie – a keď sa geograficky radí skôr k Blízkemu Východu, nie však k Európe? Je Turecko súčasťou Európy, keď v Európe je len jeho maličká časť, ale hlási sa k vstupu do Európskej únie? Je Vladivostok v Európe, keď sa Ruská federácia považuje za európsky štát? Je francúzska Guyana v Európe, ak je jedným z departmentov Francúzska, platí sa v nej eurom, ale leží v Južnej Amerike? Prečo sa hranice Európskej únie odlišujú od vonkajšieho vymedzenia členských štátov Rady Európy?
- Ak sa zameriame na kultúrne súvislosti, hranice Európy sa už úplne rozpadnú: Bola Byzantská ríša, ktorá sa uvádza ako súčasť európskej kultúry, skutočne jej súčasťou, keď sa väčšia časť jej územia rozprestierala mimo Európy?

⁵ Európske zdroje uvádzajú ako časť hranice medzi Európou a Áziou nížinu severne od Kaukazu, zdroje z USA hlavný hrebeň Kaukazu. Podľa *Fórum*, 2003, s. 26.

Najväčší rozmach Byzantskej ríše za vlády Justiniána, r. 565.⁶

Prečo sa islam nepovažuje za súčasť európskej kultúry, keď bol súčasťou balkánskych a španielskych dejín a je dodnes masívne prítomný na Balkáne, v Paríži či Holandsku? Akou kultúrou je anglofónna kultúra Austrálie? Ako je možné, že Aurelius Augustín pochádzal z Afriky, bol biskupom v Afrike, ale považuje sa za jedného zo zakladateľov európskej kresťanskej filozofie a teológie?

Otázky by mohli pokračovať a európska kultúra by sa nám pred očami postupne rozpadala. Zostala by nám francúzska kultúra (ale prečo nie bretónska, katalánska, parížska bohémka, parížska islamská, parížska kultúra haute couture...?), fínska kultúra (ale prečo nie kultúra fínskych Švédov, Laponcov a Fínov?), rakúska kultúra (a prečo nie viedenská kultúra kaviarní, salzburgská vášeň pre Mozarta, kultúra rakúskych Turkov...?), nemecká kultúra (a prečo nie berlínsky multikulturalizmus, bavorské pivné zvyky, nemecko-francúzska zmes v Alsasku-Lotrinsku...?)... Zhodne s Gombrichom by sme po chvíli konštatovali, že európska kultúra neexistuje, existujú len jednotlivé katedrály, filozofické spisy, stravovacie návyky, odevy, pozdravy, literárne diela a pod. Tak isto by sme konštatovali, že Európa ako kontinent neexistuje, existuje len nejaký výbežok Ázie, ktorého ohraňovanie je pochybné a vlastne len konvenčné.

Prečo by sme mali byť Európanmi, keď vlastne ani nevieme určiť región, ku ktorému sa hlásime?

⁶ Lassus, 1967, vnútorná väzba

Ak sa zameriame na kultúrne tradície z minulosti, ku ktorým sa Európa hlási, tiež môže vzniknúť pocit, že byť Európanom nie je nič mimoriadne:

- Kresťanstvo, ktoré Európa považuje za svoj originálny vklad do histórie, vzniklo priamo z judaizmu, z náboženstva národa, ktorý až do pôsobenia Jána Pavla II. (až on sňal anatému zo Židov) bol prekliatym a nenávideným národom; navyše kresťanstvo vzniklo na Blízkom Východe, nie v Európe.
- Grécke demokracie, ktoré považujeme za základ modernej politickej Európy, boli demokraciami len pre slobodných občanov gréckych polis a ešte spomedzi nich len pre mužov – vylúčení boli otroci a ženy, teda asi dve tretiny obyvateľstva.
- Rímske právo, ktoré tvorí základ súčasného európskeho práva, bolo vytvorené v Rímskej ríši a kodifikované v Byzantskej ríši.
- Latinka, ktorou píše väčšina Európanov, je vlastne eklektickou zmesou: vyrástlo z fenického klinového písma, v ktorom prvýkrát dôsledne jeden znak znamenal jeden zvuk – z gréckeho písma – a z písma Etruskov? keď navyše veľká časť Európanov píše cyrilikou (azbukou) a časť gréckym písmom?
- Rozdelenie kresťanských cirkví na východný (pravoslávnu) a západnú (katolícku), neskoršie rozdelenie na katolícku a protestantské cirkvi spôsobilo v toľko oslavovanom kresťanstve chaos – hoci dnes kresťanstvo považujeme za základ európskej kultúry, jednotlivé cirkvi sa vzájomne nevedia dohodnúť, stáročia vzájomne exkomunikovali svojich predstaviteľov a dnes je kresťanstvo súborom odlišných vierovyznaní, rituálov a symbolov.

Mohli by sme tiež pokračovať ďalej, ale stále viac by sa ukazovalo, že európska kultúra vznikala ako eklektický súbor podnetov, prepracovaných ideí, ktoré Európa pozbierala kade-tade. Prečo by som sa mal hlásiť k európskej kultúre, ak je ona takouto nesúrodou a eklektickou zmesou?

Európa je – napriek všeobecne prijímanému povedomiu – značne netolerantná. Už križiacke výpravy ukázali, ako nie sme schopní akceptovať islam a inú kultúru, ktorá „obsadila“ Boží hrob v Jeruzaleme. Aj križiacke výpravy nasmerované dovnútra Európy, napr. proti katarom vo Francúzsku, neukazovali prílišnú toleranciu voči iným názorom. Koloniálne vojny a pôsobenie misionárov ukazovali jednoznačne, že Európania nestrpia iné názory, postoje a životné štýly, ak ide – o majetok, o územie, o moc.

Negatívna reflexia islamu v celých dejinách Európy jasne ukazuje, ako nebola schopná sa vysporiadať ani so svojim najbližším kultúrnym susedom, ktorého relatívne dobre poznala (veď islam bol prítomný na obrovských územiach kontinentu). Spôsob, akým sa „Európania“ správali voči americkým indiánom, už len dokrešľuje absolútny nedostatok tolerancie v našej dobyvačnej kultúre.

Európa je totiž mimoriadne agresívna. Je agresívna fyzicky smerom navonok, čo dokazujú všetky dobyvačné a koloniálne vojny, resp. predstava, že Európa prináša do iných krajín pokrok (viď britskú Východoindickú spoločnosť, ktorá síce priniesla napr. železnice do Indie, ale zároveň zásadne narušila indické kultúrne tradície). Aktívne šírenie európskej kultúry mimo nášho kontinentu, na ktoré sme takí hrdí, bolo obyčajnou sériou dobyvateľských vojen (keď španielsky kňaz Diego da Lamda spálil po dobytí Mexika prakticky celú majskú literatúru). Európa je agresívna aj dovnútra, stačí spomenúť len desiatky miliónov ľudí, ktorí zahynuli pod Stalinovou tyraniou, alebo ďalšie desiatky miliónov, ktorí zahynuli počas 2. svetovej vojny.

Obete Ošwięcimu.

Európa je však agresívna aj kultúrne – asimilovala príslušníkov iných kultúr (Kataláncov v Španielsku, Welšanov v Británii, Bretóncov vo Francúzsku, Tiroľčanov v Taliansku, Slovákov v Uhorsku, Tatárov v Poľsku a mnohých ďalších), odsudzovala ich na život v getách (Židia, Rómovia), ešte aj dnes im zakazuje ich symboly (viď nosenie moslimských šatiek vo francúzskych školách); alebo priamo ničí a vyhladzuje príslušníkov iných kultúr (husiti v Čechách, ikonodulovia počas ikonoklazmu v Byzancii, moslimovia v „Republike Srbskej“ a pod.). Alebo stačí si všimnúť, ako osvietenci prudko odmietali „dobu temna“, teda stredovek napriek kvitnúcej kultúrnej tvorbe v tamtych storočiach, alebo pôsobenie inkvizície, ktorá stáročia upaľovala kacírov, teda nositeľov ideí odlišných od oficiálneho názoru katolíckej cirkvi.

Upaľovanie kacíra⁷

Európa obľubuje moc, pachtí sa po nej a s chuťou ju využíva. Centralizácia kráľovskej moci, moci veľkých kláštorov (napr. Cluny), centralizácia pápežskej moci, rôzne fašizoidné snahy v 20. storočí, narastanie štátneho dirigizmu v posledných desaťročiach, centralizácia moci Bruselu najprv pomocou tzv. Ústavy pre Európu a následne malým podvodom – premenovaním ústavy na Lisabonskú zmluvu – to sú nekončiace a opakujúce sa snahy sústrediť moc do čo najmenšieho počtu inštitúcií a politikov.

Napriek takejto centralizácii sa dnes ukazuje, že Európa stráca svoju akcie-schopnosť, ktorú preukazovala celé stáročia. Španielske a portugalské ovládnutie Južnej Ameriky, Anglické ovládnutie Severnej Ameriky (napriek oslobodzujúcej vojny USA proti Francúzsku a Anglicku výsledkom je prakticky anglická kolonizácia Severnej Ameriky) – to všetko ukazuje, ako sa vedela Európa zmobilizovať a konať. Dnes uprednostňuje pohodlie, reakcie jej hlavných politických orgánov (Rady Európy a Európskej únie) sú ťažkopádne, prípadne žiadne (porov. postoj k vojne v Iraku, ku genocíde v Darfúre, k olympijským hrám v Pekingu a pod.).

Európa je dnes v rozklade. Dôveruje technologickým vynálezom a založila na nich svoju existenciu, ale obyčajný výpadok elektrického prúdu dokáže paralyzovať veľké geografické oblasti. Európa obdivuje mediálne vzory, nasleduje „celebrity“ a vášnivo sleduje všetko, čo jej médiá ponúkajú. Je taká ohlúpnutá médiami, že už nie je schopná sledovať ani vlastnú históriu, pretože jej médiá ponúkajú denne nový a lákavo zabalený obsah – „celebrity“ sú všeobecne známe, treba špeciálne predstavovať veľké osobnosti z európskej histórie:

⁷ *Inkvizícia*, 2008.

Reklama na MTV, pri ktorej bol nasledovný text: Naľavo vidíte Marie Curie, prvú ženu ocenenú Nobelovou cenou.⁸

Morálne hodnoty, ktoré si stáročia budovala prostredníctvom kresťanstva, alebo prostredníctvom všeľudského humanizmu, zrádza a odmieta v prospech tovarov, luxusných služieb, pohodlia, nákupu, vlastníctva. Orientuje sa na spotrebu, nie na idey, tvorivosť. Zmyslom života Európana je krátkodobý príjemný zážitok a nie sebarozvoj, tvorba, poznanie. Materiálne hodnoty (ak ich vôbec možno nazvať hodnotami, ak to nie sú už len pseudohodnoty spotrebných tovarov) prudko prevažujú nad reflexiou, kritickým myslením a prežívaním. V tom všetkom podlieha Európan veľkému kapitálu bez ohľadu na to, odkiaľ a s čím tento kapitál prichádza.

Existuje množstvo dôvodov, kvôli ktorým nemusíme byť Európanmi – alebo aspoň hrdými Európanmi. Pri hlbšom pohľade sa totiž ukazuje, že tá naša vychvaľovaná európska kultúra je eklektickou znáškou ideí, symbolov, rituálov, ktoré väčšinou vznikli niekde inde. Že je netolerantná a agresívna, dokonca agresívna sama voči sebe. Že napriek svojej láske k moci nie je akcieschopná. Že je v rozklade. Že vlastne ako celok ani neexistuje.

2. časť: Prečo by som mal byť Európanom?

A predsa existujú dôvody, kvôli ktorým by sme mohli byť hrdí na to, že sme Európania. Uvedené nepríjemné znaky Európy a európskej kultúry sme uviedli preto, aby sme si uvedomovali jej obmedzenia, aby sme jej pozitívne črty nehypertrofovali, aby sme vnímali polaritu hodnôt európskej kultúry, aby sme nenadobudli

⁸ *Starý festival, nové idey*, 2008, s. 31

pacit, že všetko je len pozitívne. Aby naša hrdosť na Európu a jej kultúru bola poučenou hrdosťou, nie bezmedznou pýchou.

A. Stanovisko autora

Skôr, než začnem uvažovať o dôvodoch, prečo by sme mohli byť hrdí na svoje európanstvo, uvediem postoje, ktoré budú v pozadí mojich úvah.

- Moje stanovisko bude ne-náboženské. Bez zmenšovania úlohy kresťanstva, ktoré bolo a dodnes je v Európe dominantné a tvorí jeden z jej pilierov, nebudem uvažovať z tohto stanoviska. Moje stanovisko bude svetské, teda bez preferencie transcendentných hodnôt. Hodnoty transcendentna považujem síce v každej kultúre za prirodzené a legitímne, sú však len jedným z mnohých súborov kultúrnych hodnôt. V kontexte kultúrno-historického a politologického uvažovania o európskej kultúre stojím na stanovisku, že fenomén viery je súčasťou kultúry – tak isto, ako je jej súčasťou fenomén neverectva. Preto aj v teoretickom uvažovaní o kultúre podriaďujem kategóriu viery kategórii kultúry a nie naopak.
- Moje stanovisko bude humanistické. Za najvyššiu hodnotu pre človeka považujem ľudské bytie. V postojoch vyjadrených v tomto texte prevažuje hodnota ľudského bytia nad transcendentnými hodnotami, ako aj nad hodnotami biologického života či hodnotami neživej prírody a rozhodne prevažuje nad hodnotami akéhokoľvek predurčeného osudového usporiadania sveta.
- Vo vzťahu k usporiadaniu spoločnosti budem uvažovať z hľadiska súčasnosti, teda v pozadí mojich úvah bude predstava o „kapitalisticky“ usporiadanej spoločnosti. Vážim si spoločnosť, v ktorej sa rešpektuje individuálna iniciatíva, ako aj možnosť spolčovania a vytvárania slobodných zväzkov občanov, ktorí sledujú svoje individuálne či skupinové ciele. Nebudem uvažovať z hľadiska podriadenia spoločnosti nejakému transcendentnému alebo inému autoritatívnemu poriadku.
- Svoje úvahy budem – tak ako doteraz – odvíjať od kultúrno-historických súvislostí. Pretože tie nemožno oddeľovať od geografických vzťahov, od politických, ekonomických a vojenských dejín, nebudem sa im vyhýbať.

B. Dôvody na európanstvo

Aké môžeme mať dnes dôvody, kvôli ktorým by sme sa mali hlásiť k európanstvu, k príslušnosti k európskej kultúre, k hrdosti na to, že sme Európania? Môžu byť rôzne.

Prvý dôvod, o ktorom nemusíme ani uvažovať, ani ho zdôvodňovať, je jednoduchý, okamžite je poruke a je nepochybniteľný: Narodili sme sa v Európe. Úplne dávam bokom úvahy, ktoré sa v strednej Európe prezentovali na počiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia, keď sa uvažovalo, či-prečo-ako tento región patrí do Európe. Považujem tento región za legitímnu a neoddeliteľnú súčasť Európy a európskej kultúry z dvoch jednoduchých dôvodov – Stredná Európa je geograficky súčasťou európskeho kontinentu; v Strednej Európe sa uplatnili všetky európske spôsoby života, politické organizácie, hodnoty, symboly, rituály, cez tento región sa prehnali všetky politické búrky a kultúrne prúdy, ktoré sa prehnali Európou.⁹

Druhý dôvod pre pozitívny vzťah k európanstvu je zložitejší a vo viacerých bodoch je možné ho ľahko spochybníť. Je to pragmatický dôvod, čo znamená, že byť Európanom je dostatočne výhodné na to, aby sme sa k tomuto postojú hlásili.

Byť dnes Európanom pre nás totiž znamená, že žijeme v slobodných krajinách, ktoré umožňujú individuálnu voľbu svojej životnej cesty (pri rešpektovaní právnych systémov krajín), žijeme v krajinách, ktoré rešpektujú rôzne generácie ľudských práv, a tieto ľudské práva v zásade možno dosiahnuť právnou cestou. Žijeme v krajinách, kde sú práva a povinnosti individuálnych občanov relatívne jasne vymedzené, na základe čoho môže občan v zásade predpovedať situácie, v ktorých sa ocitne a vopred zvažovať dôsledky svojich činov, a teda aj svoju zodpovednosť za svoje činy. Vo vzťahu k štátnej a verejnej moci sa občan v zásade nedostáva do nepredvídateľných a neočakávaných situácií, v ktorých by nebola jasne vymedzená jeho zodpovednosť a jeho práva, ako aj práva a zodpovednosti štátnej a verejnej správy.

V Európe teda dnes v zásade žijeme v spoločnosti, ktorá nebráni individuálnemu uplatneniu životných schopností jednotlivca.

Už nejaký čas žijeme v schengenskom priestore, v ktorom zmizli hraničné kontroly a môžeme slobodne prekračovať hranice štátov v rámci väčšiny Európ-

⁹ Podrobnejšie zdôvodnenie, či a prečo je Stredná Európa súčasťou Európy a jej kultúra súčasťou európskej kultúry, podávam v knižke Slovenská kultúra v multikulturalizme.

skej únie kdekoľvek a kedykoľvek. Hoci tento priestor nezahŕňa celú Európu, stále umožňuje dostatočnú voľbu slobodného rozhodnutia o tom, kedy a kam sa chcem ako občan vybrať. Navyše, Európska únia má v medzinárodnej politike také postavenie, že dnes pre väčšinu štátov sveta neexistuje zásadný problém, kvôli ktorému by sme ako občania Európskej únie nemohli získať povolenie pre vstup do iných krajín (alebo nemohli vstúpiť na obmedzený čas na ich územie aj bez povolenia). Sloboda pohybu v rámci Európskej únie (a teda vo veľkej časti Európy) patrí k najliberálnejším na svete. Súčasný stav vrátil väčšinu územia Európy do situácie pred sto rokmi, keď bolo možné slobodne cestovať po celej Európe. (Povolenia pre prekročenie hraníc sa okrem Ruska a Osmanskej ríše zrušili v celej Európe počas 19. storočia a začali sa masívne zavádzať až počas prvej svetovej vojny¹⁰.)

Žijeme vo svete, ktorý nám poskytuje komfort pre slobodný výber životnej cesty, podnikania a pohybu. Demokratické politické systémy toto všetko v zásade umožňujú alebo vytvárajú pre to podmienky.

Výhodou života v Európe je dosť veľké pohodlie pre život. Relatívna bohatosť (hoci veľmi rôznorodá) európskych krajín, veľká dostupnosť materiálneho komfortu, umožňujú život, v ktorom väčšina obyvateľstva nepozná existenčné ťažkosti a zápas o prežitie. (Ponechávame bokom nebezpečenstvá a nevýhody veľkého materiálneho pohodlia, teda hlavne dôsledky pre životné prostredie súčasné i budúce.)

V tomto svete existuje však aj veľká dostupnosť duchovného komfortu. Prístup k informáciám – dostatočne slobodný cez médiá, internet, knižnice, rast vzdelanosti, pohyb a slobodné kontakty, slobodné združovanie – je dostatočne veľký na to, aby umožňoval človeku skutočne slobodne si voliť svoje životné stratégie a cesty. Spoločenská atmosféra a materiálne bohatstvo umožňujú väčšine obyvateľstva prístup k tvorivému sebauplatneniu, k rozvoju tvorivých stránok života. Vlády v zásade podporujú tvorivé prostredie, a ak aj majú v tomto smere isté zábrany, postupný a rýchly rast vzdelanosti a informovanosti obyvateľstva prudko rozvíja flexibilitu a tvorivosť v životných stratégiách.

¹⁰ *Passport*, 2008.

Európske spoločenské a kultúrne prostredie je v zásade otvorené voči novým prúdom, myšlienkam, podnetom. Hoci táto otvorenosť sa v posledných rokoch značne spochybňuje a Európa prejavuje silné tendencie ku kultúrnej uzavretosti. Tá sa prejavuje ako formovanie neformálnych, ale predsa len emocionálne a vlastnými mytológiami prepojených sociálnych skupín, ktoré tak akoby vytvárali v každodennom živote nové kmene (nový tribalizmus – M. Mafessoli). Napriek týmto tendenciám spoločným spodným prúdom všetkých procesov v zásade zostáva otvorenosť a tendencia k prijímaniu nového. Konzervativizmus a uzatváranie sa totiž prejavujú viac v skupinových aktivitách, pričom sme svedkami neustále väčšej rôznorodosti skupinových aktivít.

Takéto životné prostredie umožňuje Európanovi relatívne pohodlný život. Pretože hovoríme o pohodlnom živote, neskrývame, že sme predostreli veľmi pragmatické dôvody pre „radosť“ z európanstva. Sú to dôvody viac-menej úzko účelné, ale pretože v tomto regióne, v tomto politickom usporiadaní a v takýchto kultúrnych postojoch žijeme, je to ponuka, ktorú by väčšina európskeho obyvateľstva považovala za „hriech nevyužiť“. Samozrejme, nevyhnutnosť trvalo udržateľného rozvoja nám všetkým v tomto pohodlnom živote trochu kazí radosť. Ak však chceme nájsť pragmatické dôvody pre hrdosť na európanstvo, ťažko je nepriať tieto výhody.

Mnohé z týchto pragmatických dôvodov sú racionálne podložené vývinom európskej kultúry a politiky, geografickým usporiadaním Európy, príslušenstvom k Európskej únii a inými v podstate historicky náhodnými súvislosťami. Mnohé z nich možno ľahko spochybniť buď hrozbou neudržateľnosti takéhoto rozvoja, alebo nevýhodami, ktoré toto pohodlie so sebou prináša. Pre uplatnenie týchto pragmatických argumentov však niekedy stačí jednoduchý fakt, že musíme prežiť a že chceme prežiť v relatívnom pohodlí, ktoré sme dostali od predchádzajúcich generácií, resp. ktoré sme si ešte dobudovali.

Existujú však aj čisto racionálne dôvody, pre ktoré je možno prijať európanstvo. Prvým z nich je jednoduchý fakt, že slovenská kultúra (alebo kultúra iných etník) vyrástla a existovala ako organická súčasť európskych kultúrnych procesov. Hoci sa situácia neustále menila, ani v čase, keď bola akoby vyradená z prirodzených kultúrnych procesov (napr. v časech komunistického Československa), aj vtedy sa vyvíjala v tomto kontexte. (Svedčí o tom napríklad tvorba výtvarníkov-

disidentov, ktorá v sedemdesiatych až osemdesiatych rokoch 20. storočia prakticky sledovala vývin výtvarného umenia v západnej Európe; alebo osudy Avantgardy 38 a Vedeckej syntézy počas vojnovnej Slovenskej republiky.)

Druhým racionálnym dôvodom pre prihlásenie sa k európanstvu môže byť fakt, že v európskych kultúrnych procesoch vzniklo nespočetné množstvo špičkových kultúrnych hodnôt. Bez ohľadu na to, ktoré uznáme za špičkové a ktoré odmietneme, vždy zostane dostatočné množstvo takých, na ktoré môžeme byť hrdí. Je to povedomie bohatej európskej kultúrnej tradície, ktoré nezávisí od toho, či hovoríme o „európskej“ alebo o „francúzskej“, o „katalánskej“, o „spišskej“ alebo o inej tradícii.

Pochopiteľné, iné svetové regióny môžu prezentovať rovnako bohatú kultúrnu tradíciu. V pozadí uvedeného racionálneho argumentu pre prihlásenie sa k európanstvu – Európa ma bohaté kultúrne dedičstvo – je predsa len jedna úplne iracionálna idea: Toto kultúrne dedičstvo je naše. Môžeme ho vnímať ako dedičstvo po našich predkoch. Nemusí sa nám páčiť, ale tvorí naše korene. Môžeme ho odmietnuť, aj vtedy sa však vymedzujeme vo vzťahu k nemu.

Pre uplatnenie týchto argumentov je však nevyhnutná určitá úroveň vedomostí o kultúrnej tradícii Slovenska, svojho regiónu, Európy.

Môže sa vyskytnúť ešte jeden úplne iracionálny dôvod, kvôli ktorému sa prihlásime k európanstvu: Proste sa nám páčia výsledky európskych kultúrnych procesov.

Je síce hlboko iracionálny, emocionálny, možno intuitívny, má však svoje racionálne pozadie, o ktorom sme sa už zmienili – pretože sme v tomto regióne a v týchto kultúrnych procesoch vyrástli, je dosť prirodzené, že vyhovujú nášmu vkusu. Naše kultúrne vedomie sa formovalo pod vplyvom európskych kultúrnych procesov, nie čínskych, nie indiánskych ani iných. Je preto prirodzené, že náš vkus, naše kultúrne normy považujú toto prostredie za prirodzené – a príjemné, pekné. Práve neuvedomovaná prirodzenosť podobného argumentu síce otvára priestor pre jeho spochybnenie. To však neznamená, že by tento dôvod nebol legitímny. Možno je vybudovaný aj s pomocou istej viery, ktorú nemožno racionálnymi argumentmi ani vyvrátiť ani potvrdiť (ako každú vieru) – to však možno tento argument robí úplne prirodzeným, neuvedomeným a ťažko spochybniteľným. V základe tohto argumentu je pravdepodobne aj postoj – „proste je to tak“.

C. Čo mi ponúka európska kultúra?

Dôvody, pre ktoré môžeme byť hrdými Európanmi, sú však len motívmi. Neposkytujú materiál pre hrdosť, neposkytujú obsah, ktorým by sme sa mohli chváliť, alebo na jeho základe postaviť svoju hrdosť. Aké hodnoty, fakty, idey nám ponúka európska kultúra, ktoré by sme mohli použiť ako podklad pre naše európanstvo? Na akom základe vybudovať svoju hrdosť na to, že sme Európania (keď sme videli, že ľahko môžeme nájsť skôr dôvody proti)?

Pokúsime sa pomenovať hlavné vlastnosti európskej kultúry, ktorú sú pre nás dostatočne blízke, hodnotné a príjemné na to, aby sme nimi mohli argumentovať v prospech hrdého európanstva. Pomenujeme také, ktoré vo svojom súhrne dostatočne odčleňujú európsku kultúru medzi inými svetovými kultúrami, resp. medzi kultúrami iných svetových civilizácií. Niektoré z nich sa možno vyskytli aj niekde inde, ale v súhrne sa vyskytli len na našom kontinente.

Asi najčastejšie sa opisuje európska kultúra slovom pestrosť. Na malom priestore obsahuje veľa veľmi odlišných životných štýlov, ideológií, symbolických systémov, kultúrnych vzorcov. Táto pestrosť pritom nie je novodobá – ako sa niekedy predpokladá. Nevznikla a nerozvinula sa s príchodom novoveku a už vôbec nie s príchodom individualistického 20. storočia, či nebodaj s príchodom postmodernity. Kultúra v Európe sa rozvíjala v mnohotvárnosti svojich podôb od raného stredoveku. Rozložená Rímska ríša, ktorá predtým absorbovala – avšak neasimilovala – množstvo kultúrnych podnetov z celého stredomorského priestoru, ukázala, čo to znamená veľký politický celok rešpektujúci pestrosť svojich príslušníkov. Od nej bol pri nájazde barbarov a pri vzniku menších či väčších štátov v Európe len krok k zachovaniu rôznorodosti ponúkanej rôznymi etnikami, regiónmi, náboženstvami, mytológiami.

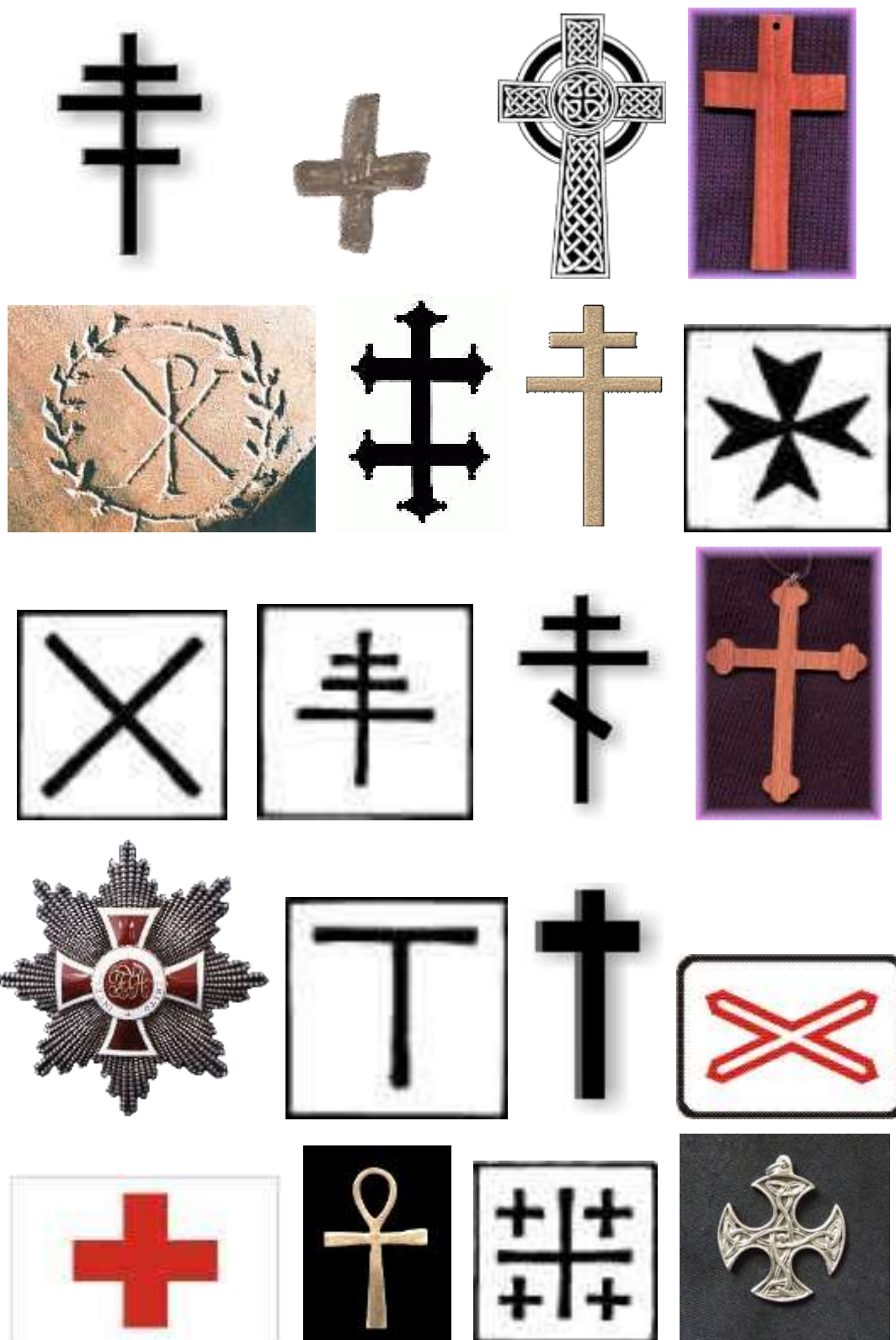
Stredoveké štáty väčšinou vznikali na základe etnickej a kultúrnej pestrosti Európy po páde Záporímskej ríše. Množstvo tzv. barborských kmeňov vytváralo pestré spoločenstvá, ktoré sa stretávali so zvyškami Rímskej ríše a pod jej vplyvom zasa preberali mnoho z jej životného štýlu a hlavne z kresťanstva. Ako píše Ch. Dawson, „skupina vojnových kmeňov mohla svojim vpádom okupovať veľké územie a dať mu svoje meno, ale nevytvorila ani jednotný štát, ani jednotnú kultúru. Pod vrstvou vojnových spoločností a víťazných dobyvateľov ďalej pokračoval

život podrobených vidiečanov, ktorí niekedy mali svoj vlastný jazyk a náboženstvo a vždy sa usilovali zachovať si svoje odlišné sociálne a kultúrne tradície.¹¹ Štáty raného stredoveku tak vznikali a kultúrne sa formovali čiastočne tlakom zhora, z centrálnej autority, rozširovaním jej moci – a čiastočne zdola, zjednocovaním jednotlivých kniežatstiev, panstiev a menších celkov, ktoré cítili potrebu spájania síl proti vonkajším nepriateľom. Tak si od svojich prvopočiatkov niesli taký spôsob existencie, ktorý umožňoval a podnecoval kultúrnu rôznorodosť. Počas celého stredoveku sa zachovalo povedomie regiónu. Hoci definitívnym rozšírením kresťanstva na celé územie kontinentu vo vrcholnom stredoveku akoby vznikol jednotný kultúrny priestor, nebolo to tak. Európske kresťanstvo sa síce stalo hlavným kultúrotvorným systémom na kontinente – avšak hlavne v symbolike, rituáloch a svetonázore. V životnom štýle veľakrát plne rešpektovalo regionálne a sociálne podmienky, čím akoby paradoxne zachovávalo pestrosť kultúrnej Európy.

Oproti iným kontinentom a kultúram je európska pestrosť zvláštna hlavne tým, že existuje na veľmi malom priestore, pričom premeny sú značne prudké (jazykové, architektonické, v kultúrnych vzorcoch a pod.) V situácii, keď tesne vedľa seba žijú veľmi odlišné kultúry, si Európa vypestovala dosť veľkú toleranciu voči odlišnosti (hoci niekedy „so zdvihnutým obočím“). Napriek častým náboženským vojnám, v Európe v zásade existujú vedľa seba rôznorodé denominácie a náboženstvá celé stáročia.

Ako jednoduchú ukážku európskej rôznorodosti použijeme symbol kríža – počas posledných dvetisíc rokov sa v Európe prakticky neustále vedľa seba využívali rôznorodé podoby kríža:

¹¹ Dawson, 1994, s. 73

Nemáme pred sebou len odlišné tvary toho istého symbolu, ale za každým tvarom sa skrýva odlišná ideológia, niekedy odlišné náboženstvo, odlišné rituály, sú pevne naviazané na ďalšie symboly, prípadne posvätné knihy, inštitucionálne štruktúry a aktivity, rôzne typy organizácie, odlišné predstavy o organizácii partnerského a sexuálneho života, odlišné predstavy o smrti a zmysle života... Niektoré z týchto krížov sú prítomné v Európe tisícročia (ako napr. grécky kríž), niektoré prišli v posledných storočiach (ako napr. egyptský anch). Žiadny z nich však už z Európy neodišiel – a to sa týka aj svastiky, ktorú využívali už antickí Rimania. V 20. storočí sa v jednej zo svojich podôb spojila s nacizmom a môže sa nám dať, že vymizla – avšak zostala v upravenej podobe ako oregon spojená s neofašistickými skupinami, prípadne s antifašistickými skupinami, na druhej strane sa vrátila ako symbol slnka a mieru z orientálnych kultúr.

Hoci, ako vidíme na príklade kríža, európska rôznorodosť prináša aj mnohé idey, ktoré by odmietame (nacizmus), v priebehu histórie je súborom veľmi pestrých ponúk.

Druhým, často menovaným znakom európskej kultúry je preferencia individuality, jednotlivca, individuálnych aktivít. Pod individuálnymi tu máme na mysli aj regionálne, lokálne – oproti štátu, skupinové – oproti celku a pod. Vývin kultúry v Európe umožňuje práve tieto aktivity čiastkových skupín práve preto, lebo sa dlhé stáročia orientuje na preferenciu individua.

Korene je možné nájsť v ranokresťanskej filozofii, ktorá sa sporila o individualitu jednotlivých osôb Svätej Trojice. Neskororímsky filozof Boëthius vyriešil spor tým, že pomenoval každú Božskú osobu ako „individuálnu substanciu ro-

zumnej prirodzenosti¹², čím do budúcnosti vyznačil možnosť vyčleniť individuum ako samostatnú a rozumnú bytosť. Talianska renesancia so svojim ideálom človeka nadaného širokým rozhľadom, kompetenciami v rôznych oblastiach činnosti (ako Leonardo da Vinci) len potvrdila, že Európa vysoko hodnotí individualitu odlišujúcu sa od ostatných (resp. „vyčnievajúcu). I. Kant so svojou teóriou génia, ktorý sa v tvorbe vyrovná prírode a romantický kult geniálnej osobnosti vytrhnutej zo svojich sociálnych väzieb už len definitívne potvrdil hodnotu jednotlivca do tej miery, že 20. storočia ju nemuselo vôbec zdôvodňovať. Len ju surrealistickými snahami zachytiť nevedomé prúdy v psychike (ktoré nemôžu prebiehať rovnako ani u dvoch ľudí, sú absolútne unikátne, lebo nepodliehajú racionálnej – teda sociálnej – normotvornej kontrole) potvrdilo.

Hodnota individuality sa v takejto miere nerozvinula nikde inde na svete, hoci to neznamená, že by iné kultúry nerešpektovali hodnotu individuálneho človeka. Avšak Európa (pravdepodobne aj v kombinácii s kapitalistickými ekonomickými vzťahmi) jednoznačne potvrdila, že jej najvyššou hodnotou zostáva jednotlivec a nie kolektív. Aj systém ľudských práv, ktorý sa v Európe formoval skoro tristo rokov, vychádza z práv a povinností jednotlivca voči spoločenstvu a až potom sa odvodzujú práva a povinnosti spoločenstva. Aj kvôli tomu tento systém prakticky nemožno preniesť do iných kultúr bez toho, aby sa preniesol aj európsky hodnotový systém. Aj preto má Európa také veľké problémy akceptovať v politickej a právnej rovine kolektívne menšinové práva, kvôli čomu neustále zdôrazňuje, že priznáva len individuálne práva, teda práva pre príslušníka menšiny (hoci v realite je to často len zásterka pre kolektívne práva). Ak v japonskej kultúre má jednotlivec celkom inú hodnotu (to neznamená, že menšiu, ale inak chápanú), mohol v Japonsku vzniknúť fenomén kamikaze, čo napriek všetkému hrdinstvu Európanov v tomto regióne nie je možné.

Individualizmus Európy úzko súvisí s jej ochotou a snahou neustále komplexne prebudúvať kultúrnu tradíciu, čo je umožňuje písomná báza kultúry – o tom sa zmienime neskôr.

Pre vývin kultúry v Európe je charakteristické podnecovanie a vysoké hodnotenie aktivizmu človeka. Pochádza od antických Grékov, ktorí už v počiatkoch

¹² Podľa Heer, 2000, s. 38

archaickej civilizácie uvoľnili človeka spod pôsobenia osudu a prisúdili mu právo a schopnosti samostatne riadiť svoj osud. V predstavách Grékov síce bohovia pravdepodobne naďalej zasahovali do ľudských životov, ale v zásade už nad nimi nemali takú moc, ako pred archaickou dobou. Už aj v Homérových eposoch boli bohovia v podstate len divákmi, ktorí zasiahli, ak sa im situácia už veľmi nepáčila – ale zásadné strategické i taktické riešenia nechávali na ľuďoch.

Tento aktivizmus vyrástol zo skúseností gréckych polis. V nich na demokratickom zhromaždení občanov si mesto samo určovalo zákony a prijímalo iné zásadné rozhodnutia. Hneď na počiatkoch európskej civilizácie pochopili, že nie osud im určuje beh života, ale ich slobodné zhromaždenia. Len tak bolo možné vytvoriť filozofiu a pozitívnu vedu ako slobodné a nezaujaté bádanie o svete. Len tak bolo možné pestovať demokratický systém zákonov podľa vôle a predstáv občanov.

Európska kultúra ako jediná na svete dospela už vo svojich počiatkoch k uvedomeniu sebavedomého človeka, ktorého životným cieľom nie je nasledovať svetový princíp (tao, cesta), ani dosiahnuť rozplynutie svojich túžob a ukončiť cestu nekončiacich sa utrpení a znovuzrodení (nirvána), ani splynúť so svetovým princípom (ktorým môže byť aj príroda, ako u amerických indiánov). Cieľom a zmyslom ľudského života podľa antických Grékov – a v dôsledkoch podľa európskej kultúry – je realizácia ľudských potencií, spokojný život tu na Zemi, tvorivé nasledovanie tradície a jej neustále rozširovanie pre blaho ďalších generácií.

Z tohto hľadiska cítiť v európskej kultúre rozpor medzi gréckou antickou tradíciou a kresťanstvom. Kresťanstvo predsa len smeruje mimo tohto sveta a zmyslom spokojného života podľa kresťanstva na Zemi nie je iba realizácia ľudských schopností, ale služba Bohu a hľadanie vykúpenia z pozemského utrpenia (tu sa naplno prejavil mimoeurópsky pôvod kresťanstva – fakt, že vyrástlo z judaizmu a nemá za sebou skúsenosť s antickým gréckym myslením).

Spolu a súčasne s aktivizmom európskej civilizácie vyrástlo v gréckych polis aj zásadné gnozeologické stanovisko Európanov – postoj pozorovateľa, ktorý súčasne aktívne zasahuje do sveta okolo seba. Tento človek si uvedomuje svoju samostatnú pozíciu vo svete, na ktorý hľadá akoby zvonku, poznáva ho, preniká do jeho podstaty, spoznáva jeho zákony – a to všetko s cieľom, aby si zlepšil podmienky pre život. Aristotelovská snaha postihnúť svet v jeho komplexnosti je

najlepším príkladom tejto snahy.¹³ Výsledkom je prudký a neustále rýchlejší rozvoj vedeckého poznania, technológie a techniky. Až do tej miery, že dnešný človek už nežije v prirodzenom prostredí, z ktorého sa vyvinul, ale v umelom prostredí civilizácie založenej na technologickom pokroku. Samozrejme, dnes už poznáme mnohé negatíva a slepé uličky rozvoja techniky – a mnohé z nich nevznikli nezávládnutím techniky, ale sú priamym a prirodzeným dôsledkom jej rozvoja. Napriek tomu jedine európsky človek bol schopný do tej miery prenikať do zákonitostí sveta mimo neho (až po zákonitosti vnútri seba samého), že je schopný si utvárať svet podľa svojich predstáv a potrieb.

S aktivizmom európskej kultúry je úzko spojený jej demokratický charakter, resp. schopnosť Európy hľadať a nachádzať demokratické mechanizmy pre sebarealizáciu človeka. Vyrástli v antickom Grécku zo zhromaždení občanov, ktorí spoločne prediskutovali veci verejného záujmu. Je fakt, že v gréckych polis sa na týchto zhromaždeniach mohli zúčastňovať len slobodní občania, takže otroci aj ženy boli z demokracie vylúčené – čo je zásadný nedostatok gréckej demokracie. Ak ju však neposudzujeme dnešnými kritériami, ale kritériami antického sveta, v tej dobe to bol geniálny vynález, ktorý už len potreboval ďalšie zdokonaľovanie svojho základného princípu – o spoločných veciach rozhodujú občania, ktorý sa problém týka. Je faktom aj to, že demokratické systémy rozhodovania nesú mnoho neodstrániteľných nedostatkov, ako aj to, že mnohokrát (lepšie bude povedať – často) demokracia ani nefunguje. Realitou však zostáva, že európsky človek môže dúfať, že v zásade bude o svojich veciach rozhodovať sám. Podobné systémy rozhodovania sa vo svete rozvinuli len v niektorých oblastiach Afriky, kde však zostali diskusiou celého kmeňa (alebo „rady starších“) – a tá sa skončila až vtedy, ak sa všetci zhodli na jednom riešení. Je to oveľa menej aktívne rozhodovanie ako európske demokratické rozhodovanie, v ktorom preváži názor väčšiny. Má to svoje zásadné nedostatky, ale vedie k aktivite.

Grécka demokracia založila dejinnosť európskeho človeka, pretože mu ponúkla možnosť samostatne rozhodovať o svojom osude, a tým mu ponúkla priestor pre aktívnu sebarealizáciu a pre neustálu premenu seba i svojho sveta.

¹³ Aristoteles dokonca posielal s výpravami svojho žiaka, Alexandra Macedónskeho skupiny učencov, ktorí zapisovali všetko, čo na cestách videli a prinášali filozofovi ohromný empirický materiál.

V gréckych polis sa zrodila ďalšia charakteristická črta Európy, ktorá síce existovala tiež aj v iných kultúrach a kultúrnych okruhoch, ale v našom získala mimoriadny význam a špecifickú podobu. Súvisí aj s predošlými charakteristikami.

Je to humanizmus európskeho kultúrneho vývinu. V najvšeobecnejšom vyjadrení znamená humanizmus v našom zmysle uprednostňovanie hodnoty človeka. to je však veľmi abstraktné tvrdenie, ktoré je možné uplatniť aj na iné kultúrne okruhy. Európsky humanizmus kladie človeka do centra jeho vlastného vesmíru. Antropocentrizmus európskeho humanizmu je niekedy priveľký, keď sa človek považuje za všemocné centrum svojho vesmíru a funguje vlastne na Zemi ako malý boh, ktorý všetko môže. (Adam a Eva už v prvotnom hriechu chceli byť ako Boh, lebo chceli poznať svet a rozoznávať dobro a zlo – takže humanizmus je zakódovaný už v počiatkoch kresťanstva.) Súčasne však tento antropocentrický humanizmus so sebou prináša ideologické zdôvodnenie pre sebauplatnenie človeka a pre plný rozvoj ľudských síl podľa vlastných, ľudských potrieb. Dôveruje ľudskému rozumu, jeho schopnosti vnímať a riadiť dôsledky svojho konania (opäť niečo, čo človek predsa len nie vždy dokáže odhadnúť a dôsledky sa často obracajú proti nemu). V zásade chápe, resp. v histórii Európy chápal človeka ako racionálnu bytosť – tejto črte však už súčasný európsky humanizmus prisudzuje oveľa reálnejšie miesto v ľudskom živote. Tak ako sa zrútila bezmedzná dôvera vo vedecko-technický pokrok, tou istou mierou aj európsky humanizmus upúšťa od hypostazovania ľudského rozumu ako hlavného arbitra zmysluplnosti ľudského života.

Napriek všetkým nedostatkom a inherentným negatívnym dôsledkom európskeho humanizmu, človek zostáva v Európe najvyššou hodnotou. – Hneď prvá veta slávneho spisu Pica della Mirandola O dôstojnosti človeka o tom hovorí: „Ctihodní Otcovia! Dočítal som sa v spisoch Arabov, že keď Saracén Abdulláh, keď mu položili otázku, aké predstavenie je na tomto javisku sveta najviac hodné obdivu, neváhal odpovedať, že tu nemožno uvidieť nič obdivuhodnejšieho, ako je človek.“¹⁴ Na rozdiel od vyššie spomenutého individualizmu v európskom humanizme sa necení len jednotlivý človek, ale ľudstvo ako celok. A práve tu vyrástol jeden zo základných regulatívov, ktorý zabraňuje (alebo bráni) európskemu individualizmu, aby na seba strhol všetku moc. Individualizmus si nadovšetko cení jednotlivca a

¹⁴ Pico della Mirandola, 2005, 53

jeho špecifickú hodnotu – humanizmu si cení jednotlivca ako časť celku. Preto je napr. schopný aj zrušiť hodnotu ľudského života ako hodnoty pre individualizmus najvyššej a absolútnej. Keby si európsky človek vážil len hodnotu jednotlivca, nikdy by nedospel k sebaobetovaniu. Pretože si však váži zároveň celok, je schopný a ochotný potlačiť svoje individuálne túžby i potreby v prospech kolektívnych. Tento moment považujeme za kľúčovú hodnotu európskeho humanizmu. Ne-európske kultúry nevytvoril takúto vyváženú spoluprácu dvoch krajných postojov, individualistického a kolektívne humanistického.

Európsky humanizmus vo svojom viac-menej kolektivistickom zameraní podporuje v európskej kultúre ešte jednu tendenciu – tendenciu vážiť si kultúrnu tradíciu a vedome ju rozvíjať. Tým, že preferuje hodnotu človeka ako bytosti, podporuje ľudí, aby si uvedomovali, že kultúrne artefakty vytvorené v minulosti boli vytvorené inými ľudskými bytosťami, ktoré mali rovnakú hodnotu ako máme dnes. Úcta k ľudstvu ako celku sa tak prevracia na úctu ku kultúrnej tradícii a jej vedomé rozvíjanie. (Aj pre tento fakt vytvára podmienky písaná kultúra, ku ktorej sa dostaneme neskôr.)

Človeka postavili pred človeka ako najvyššiu hodnotu antickí Gréci, keď si uvedomili, že nie je podriadený osudu a bohom. Silný podnet dostal humanizmus v talianskej renesancii, ktorá už k takej hodnotovej orientácii smerovala uvedomele a aktívne. Nielen jej záujem o drobné a každodenné starosti človeka, ale aj jej vedomý návrat k antickej tradícii ukázali, že človek a jeho diela sú hodné úcty. Podnet talianskej renesancie sa už nestatil, hoci v neskorších storočiach získaval silné individualistické podtóny, vydržal až po dnešok (jasným dôkazom je napr. prevažujúci názor na trest smrti v európskych krajinách).

Paradoxne vyrástol silný motor pre prehlbovanie humanizmu v európskej kultúrnej tradícii aj priamo v kresťanskej cirkvi a kresťanskej teológii. Lutherove odmietnutie cirkevného sprostredkovania cesty k spáse¹⁵, jeho (a iných) snahy o sprístupnenie Biblie každému človeku (cez preklady do národných jazykov) zvyšovali sebavedomie európskeho človeka. Paradoxné bolo toto pôsobenie preto, lebo kresťanstvo – ktoré má samozrejme silný humanistický podtext – predsa len podriaďuje človeka vyšším silám. A paradoxne aj preto, lebo na druhej strane M.

¹⁵ Princíp sola gratia – božiu milosť si nemožno zaslúžiť ani zrušiť, lebo je to dar Všemohúceho.

Luther potvrdil učenie o predurčení ľudského osudu – ľudský osud bol definitívne určený pri stvorení a pri narodení, veď akoby mohol slabý človečik konkurovať nekonečnej moci a nekončenému vedomiu Boha a snažiť sa zmeniť Božiu vôľu tým, že by sa samostatne snažil o spásu napriek Božej vôli.

Lutherov preklad prvých riadkov Biblie, Wittenberg 1555¹⁶

A ďalší paradox – Tridentský koncil, ktorý sa snažil zrušiť „nebezpečné“ Lutherove myšlienky o tom, že človek nepotrebuje cirkev ako sprostredkovateľa pre cestu k Bohu, potvrdil ľudskú schopnosť uchádzať sa a snažiť sa o spásu vlastnými silami – čím len potvrdil obrovskú moc ľudskej bytosti a posilnil humanistické tendencie v európskom kultúrnom vývine.

Pre Európsky kultúrny (ale aj sociálny a hlavne politický) vývin je charakteristické postupné oddeľovania sakrálneho a profánneho, svetskej a cirkevnej moci, sveta pozemskej reality a sveta transcendentna. Napriek tomu, že ranostredoveká „kultúrna činnosti bola inšpirovaná karolínskou koncepciou kresťanstva ako sociálnej jednoty, spoločnosti kresťanského ľudu, ktorá zahnovala a presahovala menej významnú jednotu národa, kráľovstva, mesta“¹⁷ – napriek tomu sa európ-

¹⁶ *Lutherova biblia*, 2008

¹⁷ Dawson, 1995, s. 44

ske spoločnosti dlhodobo nevyvíjali ako teokratické štáty. Ešte pred vyvrcholením stredoveku pápež Gregor VII. žiadal od kňazov celibát, teda život mimo svetských každodenných starostí – a tým spustil proces vzniku samostatnej, oddelenej kňazskej spoločnosti vedľa svetskej, vyčlenenie samostatného sveta pre vzývanie božského a samostatného pre svetské starosti. Už hlboko v stredoveku sa rodilo oddelenie svetskej a cirkevnej moci.

Je to jedinečný výkon, ktorý prebehol len v Európe a umožnil plný rozvoj humanizmu, aktivizmu aj individuality ako vrcholných hodnôt tohto kontinentu.

Posledným znakom, ktorý nie je charakteristický len pre európsky kultúrny vývin, ale práve funguje v kontexte ostatných kľúčových podôb európskej kultúry a naplno ho využila práve Európa. Je to fakt, že európska kultúra je kultúrou písanej knihy.

Kultúra písanej knihy pre mnohých kresťanov znamená, že Európa je kultúrou Biblie. Sčasti to platí, avšak písaná kniha je ne tomto kontinente zakorenená omnoho hlbšie: Mnohé kultúry sveta sa formovali s pomocou písma a písaných dokumentov, dokonca iba ojedinelé kultúry si nevytvorili vlastné písmo, ako napr. Inkovia v Peru, pre ktorých tzv. uzlové písmo bolo len praktickou pomôckou pre zápis dát, ale nie písmom.

Uzlové písmo kipu u Inkov¹⁸

¹⁸ *Ancient scripts*, 2008.

“谢谢你啦。”夏洛蒂拎起两三件首饰，又把它们都放下了。它们虽然比真正的金银珠宝轻些，看起来可要华丽得多，使她感到这笔遗产倒真是令人尴尬，也许她倒宁可要一个火柴盒或者一块擦笔尖的布的。的确，这些东西都是彰明较著的赝品。“你原先知不知道她还保存着这些东西呢？”

Súčasnú čínske písmo¹⁹

Rozdiel európskych písmových systémov tkvie v niečom inom, nie v púhej existencii písma. V obchodných vzťahoch starých Feničanov na Blízkom Východe, na križovatke obchodu, kultúr, rás, národov bolo neustále nevyhnutné zapisovať rôzne údaje z rôznych jazykov a z rôznych kultúr. V 2. tisícročí pr.n.l. sa u nich vyvinulo prvé a dovtedy jediné hláskové písmo. Dovtedajšie aj mnohé neskoršie známe systémy písma zaznamenávali v znakoch buď celé slová či výrazy, alebo súbor zvukov, alebo kombinovali obrázkové, zvukové písmo so symbolickým a pod. U Feničanov sa prvýkrát vyvinulo písmo, v ktorom jeden znak zaznamenával jeden zvuk vydávaný človekom. Tento vývoj zásadným spôsobom predurčil ďalší vývoj celého regiónu – a hlavne Grékov, ktorí vynález prebrali, od ktorých ho prebrali Etruskovia a Latiníci, a teda Rímska ríša – a teda Európa.

Hláskové písmo prináša do zápisu udalostí, ideí, faktov zásadný zvrät. Pre zaznamenanie novej skutočnosti nepotrebuje vytvoriť nový znak, ale skombinuje existujúce, ktoré označujú kombináciu zvukov použitú človekom na označenie tejto novej skutočnosti. Výsledkom je, že na zápis celého ľudského poznania stačí veľmi obmedzený súbor znakov (v dnešných európskych abecedách je ich 20-30) – na rozdiel od iných písmových systémov, ktoré vytvárajú obrovské množstvá nových znakov (čínske písmo ich obsahuje desaťtisíce, hoci pre bežnú komunikáciu Číňanovi stačí pár tisíc – aj to je však veľa v porovnaní s európskymi a inými hláskovými abecedami).

¹⁹ Krupa – Genzor, 1989, s. 291

Najstarší známy nápis vo fenickom abecednom písme, 1400-1200 pr.n.l.²⁰

Tak vedľa seba existovali a existujú kultúry, ktoré hromadia znaky a kultúry, ktorých príslušníkom stačí osvojiť si len pár znakov na porozumenie celej písanej literatúre. Vývoj sa prudko urýchľuje – čo je prípad Európy.

Písaná kultúra má oproti kultúry bez písma veľkú výhodu. Na prvý pohľad sa zdá, že práve v kultúre bez písma sa kultúrna tradícia variuje a neustále obnovuje – pretože ľudia si nepamätajú, čo povedali predkovia. V skutočnosti funguje prenos kultúrnych vzorcov naopak – práve v takej kultúre je dôležité presne si pamätať výpovede predkov a nevariovať ich, lebo by sa stratili. Samozrejme, ľudská pamäť je obmedzená a nakoniec k zmenám dochádza, ale nie sú žiaduce.

V písanej kultúre sú všetky predošlé kultúrne výkony zapísané – je teda možné vytvárať úplne nové vzorce, keď máme istotu, že pôvodné sa zachovajú. Kultúry s písmom sa teda rozvíjajú rýchlejšie ako tie bez písma, lebo môžu slobodne nadväzovať na tradíciu, rušiť ju, premieňať, obnovovať. Ak sa tento fakt spojí ešte s veľmi efektívnym spôsobom zápisu – so zápisom do hláskového písma – ktorý sa vyvinul vo Fenícii a preniesol sa do Európy, rýchlosť vývinu sa znásobuje.

Navyše sa všetky kultúrne výkony uchovávajú, takže sa môžu kumulovať a prakticky rastú geometrickým radom.

Európska kultúra je kultúrou písma, veľmi efektívneho písma, ktoré umožňuje transformovať kultúru a umožňuje to robiť veľmi rýchlo. Umožňuje aj novým generáciám osvojovať si existujúcu kultúru oveľa efektívnejšie a rýchlejšie ako v kultúre bez písma. Osvojovanie kultúry sa osamostatňuje od priameho kontaktu s

²⁰ *The earliest alphabets*, 2008.

hovoriacim, individualizuje sa, pretože deti môžu čítať samostatne, predlžuje sa jeho historická dimenzia, pretože deti môžu čítať aj diela spred mnohých storočí.

Európska kultúra je v tomto jedinečná (vďaka vynálezu Feničanov). Žiadna iná kultúra nedostala do vienku taký efektívny nástroj, akým je hláskové písmo. Hoci fenický jazyk zanikol, väzba jazyka a písma vynájdená vo Fenícii – hlásková abeceda založená na klinovom písme – sa rozšírila do celého sveta.

D. Záver

Prečo môžeme byť hrdí na to, že sme Európania, že patríme k európskej kultúre? Lebo je pestrá, váži si človeka a nadovšetko povyšuje hodnotu individuálneho života, ktorý je aktívny a hľadá seberealizáciu vo svojom pozemskom živote, pričom si dokáže svet okolo seba prispôsobovať pre svoje potreby. Európa zároveň vyvažuje prílišný individualizmus humanizmom, ktorý prezentuje hodnoty nadindividuálne. Európska kultúra necháva človeka, aby zmysluplne a cieľavedome rozvíjal aj uchovával zdedenú kultúrnu tradíciu, pričom mu umožní, aby sám rozhodoval o svojom živote, vytvára mu na to mechanizmy a poskytuje demokratické možnosti, aby sa mohol realizovať – a ponecháva mu aj priestor na skepsu a preverovanie hotového. Nepodriaďuje človeka iným hodnotám pochádzajúcim z iných svetov, ale uvažuje najprv o hodnote človeka, až potom o iných hodnotách.

„Európa, to znamená predovšetkým duševný postoj, zvláštny postoj k veciam. Človek nie je Európan od narodenia, ale stane sa ním vzdelaním. Európa bola prvým 'otvoreným' systémom. Každý, bez ohľadu na to, kde sa narodil a akej je rasy, je Európan hneď ako prijme európske vzdelania a akceptuje jej základné zákony, ktorú sú jednoducho tie 'otvoreného sveta'.

Európa vyvolala ľudský proces, ktorý dnes vstupuje do svojej rozhodujúcej fázy; Európa začala pohyb, ktorý dnes zachvátil celý svet a ako sa zdá, v blízkej budúcnosti dosiahne 'únikovou rýchlosť'.

Európa vynašla boha geometrie, matematiky, logiky, prírodných vied a od nich sa odvodzujúcich techník.

Európa vynašla trojrozmerný priestor, perspektívu.

Európa vynašla priestorové zobrazenie času a priradila štvrtú dimenziu k ostatným trom.

Európa vytvorila Pojem.

Európa vynašala účtovníctvo.

Európa vytvorila kapitalizmus a z neho odvodila marxizmus.

Európa vytvorila pojem 'otvoreného sociologického systému'.

Európa vytvorila dejiny.

A Európa nakoniec všetko zase spochybnila, všetko znovu od základu prepracovala.²¹

E. Literatúra

1. *Ancient scripts*. Online 11. 6. 2008. <http://www.ancientscripts.com/ws.html#>
2. BERTAUX, P.: *Mutácia ľudstva*. Online, 18. 3. 1997. www.sanet.sk/Budyk
3. *Čínske písmo*. Online 11. 6. 2008. <http://sk.wikipedia.org/wiki/čínskepísmo>
4. DAVIES, N.: *Evropa. Dějiny jednoho kontinentu*. Praha : Prostor, 2000. ISBN 80-7260-014-1
5. DAWSON, Ch.: *Porozumět Evropě*. Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-138-5
6. DAWSON, Ch.: *Zrození Evropy*. Praha : Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-114-8
7. *Európa*. Online, 6. 6. 2008. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Európa>
8. *Europa, the Phoenician Princess*. Online, 18. 6. 2008. <http://phoenicia.org/europa.html>
9. Fórum. In: *National Geographic*. Česká republika. Február 2003
10. GOMBRICH, E. H.: *Příběh umění*. Praha : 2006. ISBN 80-7203-143-0
11. HEER, F.: *Evropské kulturní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-333-7
12. HOLLINGSWORTHOVÁ, M.: *Umenie v dejinách sveta*. Bratislava : SPN-Mladé letá, 2006. ISBN 80-10-00796-X
13. *Inkvizícia*. Online, 10. 6. 2008. <http://worldofhistory.blog.cz/0701/inkvizicia>
14. KRUPA, V. – GENZOR, J.: *Písma sveta*. Bratislava : Obzor, 1989. ISBN 80-215-0011-5
15. LASSUS, J.: *Ranokresťanské a byzantské umenie*. Bratislava : Pallas, 1967 (bez ISBN)
16. *Lutherova biblia*. Online, 11. 6. 2008. http://www.svkbb.sk/lutherova_biblia.php

²¹ Bertaux, 1997, s. 81

In: Animácia euroobčianstva v miestnej kultúre v SR. Zborník z konferencie, Štrbské Pleso 2008. J. Strelková (ed.). Bratislava : NOC, 2008. ISBN 978-80-7121-300-0

17. MAFFESOLI, M.: *Rythmus života*. Bratislava : SOFA, 2006. ISBN 80-89033-56-3
18. MISTRÍK, E.: *Slovenská kultúra v multikulturalizme*. Nitra : PdF UK, 2005. ISBN 80-8050-909-3
19. OVIDIUS NASO, P.: *Metamorfózy*. Bratislava : Tatran, 1979. (bez ISBN)
20. *Passport*. Online, 6. 6. 2008. <http://en.wikipedia.org/wiki/Passport>
21. PICO DELLA MIRANDOLA: *O dôstojnosti človeka*. Praha : OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-164-1
22. *Říše uzlů*. Online, 11. 6. 2008. <http://www.national-geographic.cz/archeologie-a-historie/rise-uzlu-92/>
23. *Starý festival, nové idey*. In: *Trend*. č. 22, 2008, s. 31
24. *The earliest alphabets*. Online, 10. 6. 2008. <http://victorian.fortunecity.com/vangogh/555/Spell/alfa-earliest-order.html>